

УДК 94(477.51=411.16) «1918»

М.В. Потапенко

ВИБОРИ ДО ГЛУХІВСЬКОЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ОБЩИННОЇ РАДИ В 1918 Р.

Розглядається виборчий процес до місцевих органів єврейського національного самоврядування в Наддніпрянській Україні на прикладі м. Глухова. Висвітлені умови та правові засади проведення виборів. Окрема увага присвячена аналізу їх етапів, особливостей та наслідків. Обґрунтовується теза про те, що, незважаючи на складну політичну ситуацію в місті після вчиненого більшовиками погрому, єврейська громада Глухова залишалася зацікавленою в якомога швидшому створенні органу кагального самоврядування.

Ключові слова: євреї, національна автономія, Глухів, Міністерство єврейських справ.

У всій Наддніпрянській Україні протягом лютого – липня 1918 р. організовувалися вибори до єврейських общинних (кагальних) рад. Їх юридичною основою був тимчасовий закон Центральної ради від 2 грудня 1917 р. Головне завдання цих виборів полягало у ствердженні на місцях впливів вищих органів нещодавно створеної єврейської національно-персональної автономії – Міністерства єврейських справ та Єврейської національної ради. З цього приводу С. Гольдельман зазначав: «Тодішні керівні кола жидівської автономії не задовольнялися тим, що була створена верхівка автономного будинку. Вони поставили собі як першорядне завдання – і це завдання вони також здійснили – закласти фундамент під цей будинок, підвести під нього базу, а саме вибудувати найширшу й густу мережу місцевих демократичних жидівських громад, і цим забезпечити можливість для центральних установ автономії спертися на організованій волі народу» [1, с. 69].

У цьому зрізі особливої ваги набували вибори до єврейської громадської ради в Глухові. В місті 22–25 лютого 1918 р. відбувся єврейський погром, який під гаслом «вирізати всіх буржуїв і жидів» вчинили більшовицькі та українські військові частини [8, с.145–147]. Участь останніх, зокрема 175-го піхотного Батуринського полку, кидала тінь на Центральну раду й сіяла сумніви у щирості її намірів розбудувати єврейську автономію. Відтак негайні вибори до місцевої єврейської громадської ради мали не лише зміцнити авторитет Міністерства єврейських справ, але й авторитет відновленої після більшовицького терору влади УНР загалом. Ось чим пояснюється особлива зацікавленість органів української влади у «єврейських» виборах в Глухові. Трохи більше ніж через два тижні після погрому, 19 березня, Чернігівський губернський комісар звертався із запитом до департаменту національного самоврядування Міністерства єврейських справ щодо ходу організації виборів до єврейської громадської ради у Глухові [4, арк. 1]. Проте, організувати вибори в такий короткий термін було неможливо. Значна частина євреїв втекла з міста. Ті, що залишилися, були деморалізовані. Навіть у середині квітня «все єврейське населення міста почувалося приреченим на смерть; було самотнім, безпорадним й відірваним від інших єврейських общин» [8, с. 290].

Перші приготування до виборів розпочалися значно пізніше – вже за часів гетьманату П. Скоропадського, коли ситуація стабілізувалася й була взята під контроль німецькими окупаційними військами. Лише 30 травня у 1-му молитовному домі відбулися загальні збори євреїв-виборців міста, які ухвалили рішення про необхідність виборів [2, арк. 1]. Відзначимо, що станом на кінець травня – початок червня 1918 р. вибори до єврейських громадських рад відбулися у більшості міст Чернігівської губернії. Вже 4 червня Міністерство єврейських справ вимагало звітів про вибори до єврейських громадських рад у Борзні, Березні, Городні, Кролевці, Клинцях, Мглині, Мені, Новгороді-Сіверському, Ніжині, Новозибкові, Ріпках, Сосниці, Стародубі, Суражі, Семенівці [6].

Головним результатом згаданих зборів стало утворення виборчого бюро. Йому доручалося підготувати й організувати виборчий процес у максимально стислі строки. До складу бюро увійшло 17 осіб: А. Юдкевич, З. Міхлін, Т. Губкін, С. Ліфшиц, З. Ратнер, Т. Хайфец, М. Менжніков, Т. Ліпман, Р. Вульф, Г. Брагінський, Тираспольський, брати Еткінди, Г. Воловник, Пінський, І. Ліхтенштейн, М. Рудкін. Звертає увагу доволі численне представництво в бюро академічної молоді – чотирьох студентів та одного курсанта [2, арк. 5зв.]. Того ж дня, 30 травня, за головування Т. Губкіна у приміщенні Глухівського позичково-ощадного товариства відбулося перше засідання бюро. З огляду на терміновість справи було вирішено виділити зі складу бюро постійно діючий секретаріат. Він мав працювати в перервах між засіданнями бюро. Із 6 членів секретаріату вдалося установити лише 4 – голову бюро і секретаріату А. Юдкевича, товариша голови Т. Губкіна, секретарів Х. Еткінда та Г. Воловника. Робота бюро та його секретаріату складалася із чотирьох етапів [2, арк. 6].

На першому етапі (30 травня – 20 червня) здійснювалися заходи загального приготування до виборів. У першу чергу на основі положення Тимчасового уряду про вибори до міських дум було розроблено правила виборів в Глухівську єврейську общинну раду. Згідно них право голосу отримували всі євреї чоловічої і жіночої статі, яким виповнилося 20 років і котрі перебували в Глухові на час проведення виборів або володіли майном у межах міста. На зібранні бюро 30 травня була визначено, що в раді має бути 35 місць. Така кількість мала забезпечити її дієздатність – за умови меншої кількості членів у складі ради було б неможливо уторити кілька робочих комісій. З іншого боку, в такий спосіб забезпечувалася демократичність представництва, адже за попередніми обрахунками 50 виборців мали б делегувати 1 представника. Тобто, за попередніми приблизними обрахунками єврейська громада Глухова нараховувала 1750 виборців [2, арк. 4]. Найбільш клопіткою справою на цьому етапі було складання алфавітного списку виборців. На жаль, його не вдалося віднайти. Можемо лише припустити, що він не повністю відображав склад виборців єврейської громади Глу-

хова, адже значна частина тих, хто втікав від погрому, так і не повернулася. Також доволі затратною справою в плані часу й фінансів було виготовлення та рознесення виборчих карток. Запорукою успішного вирішення всіх цих завдань були контакти з вищими органами національного самоврядування на території УНР – Міністерством єврейських справ та Єврейським національним союзом. Вони не лише забезпечили бюро необхідними інструкціями, але й представляли його перед органами місцевої влади. Зокрема, Міністерство єврейських справ 13 червня клопотало перед Чернігівським губернським комісаром про виділення коштів на проведення виборів до Глухівської єврейської общинної ради із залишків коробочного збору [5, арк. 6]. Підсумки першого етапу виборчої кампанії були заслухані на засіданні бюро 20 червня. Загалом успішне виконання підготовчої роботи дало підстави визначити дату проведення виборів – 25 червня [2, арк. 8зв.].

На другому етапі (21–24 червня) відбувався процес реєстрації виборчих списків. Кожен з них мав уміщувати не більше 35 кандидатів, які дали письмову згоду балотуватися. Також списки мали бути підписані щонайменше 18 виборцями. Всього протягом 21–22 червня було подано й зареєстровано 5 виборчих списків. На відміну від більшості інших міст та містечок, в Глухові виборчі списки формувалися не за партійним принципом. Принаймні на це вказує «аполітичність» їх назв. Загалом лише список під № 1 мав назву «Список трудової групи». Всі інші мали лише номер, визначений порядком їх реєстрації в бюро. Також немає жодних свідчень про ведення партійної агітаційної роботи – скликання зборів, проведення диспутів, поширення газет та листівок. На цьому етапі трапився перший доволі серйозний збій виборчого процесу. У виборчому списку № 5 була згода на балотування лише 23 з 35 кандидатів. Всі інші перебували за межами Глухова й можливості швидкої кореспонденції з ними не було. Зважаючи на обмаль часу та погрози бойкоту виборів від представників цього виборчого списку, бюро все ж зареєструвало його [2, арк. 10]. Також на цьому етапі було завершено роздачу виборчих карток, а це стало підґрунтям ще одного серйозного збою – викривлення волевиявлення виборців шляхом тиску. Було зафіксовано щонайменше 32 епізоди, коли один з кандидатів від списку № 5 Т. Ліпман, погрожуючи не видати грошової допомоги бідним євреям, вимагав від них виборчі картки. В них, без відома виборців, робилися необхідні позначки (напис «№ 5») [2, арк. 12–12зв.]. При цьому навіть не всі картки поверталися виборцям, а отже планувалося «організоване» вкидання виборчих карток.

Третій етап – власне вибори, які відбулися 25 червня. Голосування відбувалося у 1-му молитовному домі й тривало від 9 години 30 хвилин до 21 години 20 хвилин. Процедура голосування була наступною: кожного виборця, що з'явився на дільницю, реєстрували в списку

виборців, після цього його допускали до урни, в яку він опускав запечатаний конверт із виборчою картою. У день виборів було зафіксовано доволі значну кількість порушень. Зокрема, було кілька випадків пошкодження виборчих карток опонентами. Також були встановлені випадки голосування особами, які не досягли 20-річного віку. Але все ж найбільш резонансним порушенням стало викриття афери Т. Ліпмана. Загалом журнал спостереження за виборами свідчить про напружену атмосферу на виборчій дільниці упродовж всього дня. Після закриття дільниці відбувся загальний підрахунок голосів. Всього в урні було виявлено 1086 конвертів з виборчими картками. При цьому було виявлено 1 конверт без печатки бюро й 1 конверт з печаткою сторонньої організації [2, арк. 12–12 зв., 15]. Отже, проголосувало 62 % від загальної орієнтовної кількості виборців – доволі високий показник як для виборчих процесів 1917–1918 рр.

На четвертому етапі (26 червня) встановлювалися результати волевиявлення. Результати підрахунку голосів були наступними: Список № 1 отримав 382 голоси, № 2 – 49, № 3 – 22, № 4 – 58, № 5 – 567. 8 виборчих карток були визнані недійсними. Між списками, пропорційно отриманим голосам, розподілися місця в Глухівській єврейській общинній раді. В результаті, список № 1 отримав 12 місць, № 2 – 2, № 3 – 1, № 4 – 2, № 5 – 18 [2, арк. 16].

Попередній і частковий аналіз соціального складу обраної ради свідчить про переважання у ній «міщанського елементу» – дрібних підприємців, чиновників та інтелігенції місцевого рівня. Серед членів ради, які швидше за все користувалися найбільшим авторитетом, можемо виділити А. Юдкевича, орендаря коробочного збору в Глухові, М. Ратнера, Г. Заліксона та Л. Гінзбурга, які мали від 1200 до 2600 крб. торгового капіталу [3; 7]. Через брак джерел неможливо хоча б у загальних рисах окреслити діяльність єврейської общинної ради в Глухові. Безперечно, що у її межах проводилася робота щодо формування делегації для участі в запланованих на осінь 1918 р. Єврейських національних зборах в Україні. Напрямки практичної роботи (перш за все в сфері освіти) швидше за все гальмувалися фінансовими труднощами, спричиненими незначними сумами залишків коробочного збору, які «з'їдала» інфляція.

Загалом аналіз виборчого процесу до Глухівської єврейської ради, який відбувався із запізненням і у вкрай складних умовах, свідчить про високу зацікавленість місцевих євреїв питанням організації національного самоврядування. Передуючий виборам погром відіграв консолідуючу роль й лише посилив цю зацікавленість.

Додаток

Список членів єврейської общинної ради Глухова¹

Від списку № 1

1. Ратнер Залман Афроїмович
2. Міхлін Залман Зусьевич
3. Юдкевич Аврам Залманович

1. ЦДАВО України, ф.1746, оп.1, спр.14, арк. 16зв. – 17 зв.

4. Мондрус Мойша Хаїм-Янкелевич
5. Брагінський Гіля Лейбович
6. Криворукий Самуїл Беньямінович
7. Дубровський Самуїл Шаєвич
8. Каплунов Іцхак Беркович
9. Курляндський Юда Менделевич
10. Каплунова Бася Лейбовна
11. Каплунов Йосип Ельйович
12. Левандовський Янкель Абрамович

Від списку № 2

13. Гінзбург Лейба Мордухович
14. Баркан Бер Ізраїлевич

Від списку № 3

15. Шумляцький Берка Нохімов

Від списку № 4

16. Руцький Мендель Лейбович
17. Каплунов Вульф Юдович

Від списку № 5

18. Самуйлович Мойсей Григорович
19. Пінська Хая-Роня Ельївна
20. Соловийов Вульф Абрамович
21. Айзенштадт Іцка Янкелевич
22. Піндрік Аврам Айзікович
23. Ліхтенштейн Ізраїль Моїсейович
24. Зеліксон Генах Абрамович
25. Самуйлович Раїса Михайлівна
26. Лугінський Залман Іцкович
27. Ліпман Тевель Гілелевич
28. Руденський Шмуель Ельйович
29. Самуйлович Дон Григорович
30. Ратнер Меєр Аронович
31. Ніхінсон Гіля Іцкович
32. Коновалов Олександр Павлович
33. Гафт Мордух Янкелевич
34. Воловик Арон Велькович
35. Мілославський Залман Беров

ПОСИЛАННЯ

1. Гольдельман С. Жидівська національна автономія в Україні 1917–1920. – Мюнхен-Париж-Єрусалим, 1967. – 138 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1748, оп. 1, спр. 14.
3. ЦДАВО України, ф. 1854, оп. 1, спр. 38.
4. ЦДАВО України, ф. 1854, оп. 1, спр. 76.
5. ЦДАВО України, ф. 1854, оп. 1, спр. 77.
6. ЦДАВО України, ф. 1854, оп. 1, спр. 78.
7. Часницький М. Глухов. Евреи. Память жива. – К., 2009. – 317 с.
8. Чериковер И. История погромного движения на Украине 1917–1921 гг. – Берлин, 1923. – Т. 1. – 350 с.

Потапенко М.В. Выборы в Глуховский еврейский общинный совет в 1918 г.

Рассматривается избирательный процесс в местные органы еврейского национального самоуправления в Надднепрянской Украине на примере г. Глухова. Представлены условия и правовые основания проведения выборов. Особое внимание посвящено анализу их этапов, особенностей и результатов. Обосновывается тезис о том, что, несмотря на сложную политическую ситуацию в городе после организованного большевиками погрома, еврейская община Глухова проявляла интерес в скорейшем создании органа кагалного самоуправления.

Ключевые слова: евреи, национальная автономия, Глухов, Министрство еврейских дел.

Potapenko M.V. Elections to Hlukhiv Jewish community council in 1918

The author studies the election process to the local Jewish national government in Dnieper Ukraine illustrated by the example of the town of Hlukhiv. The conditions and legal framework for elections are being highlighted. Special attention is devoted to the analysis of the stages, characteristics, and consequences of the elections. The author gives a deep insight into the thesis that despite the difficult political situation in the city after the massacre committed by the Bolsheviks, Hlukhiv Jewish community remained interested in creating a local qahal government in the soonest possible time.

Key words: Jews, national autonomy, Hlukhiv, Ministry of Jewish Affairs.

15.03.2017 p.

j

УДК 94 (477.46):(323.3+329.13) «1917/1921»

С.В. Костенко

СЕЛЯНИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ

У статті аналізується історія створення та функціонування громадських селянських спілок в Україні в період Української революції 1917–1921 років. Доводиться, що їм відводилося провідне місце в утвердженні більшовицького режиму, здійсненні ним суспільно-політичних і соціально-економічних аграрних трансформацій в середовищі українського селянства.

Ключові слова: селяни, селянські спілки, Українська революція, більшовицький режим.

2017-й рік проголошено Роком Української революції 1917–1921 років, під час якої відбулась низка подій, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою українського народу.

Україна пережила різні форми національної державності, розділ етнічних територій, ряд конфліктів між більшовиками і Центральною Радою, проголошення незалежності УНР і багато іншого. В якому становищі опинилася більшість українського населення?

У ті часи саме селяни становили більшу частину населення в Україні. В умовах революційних подій влада постійно змінювалася, що породжувало анархічні настрої на селі. У звітах повітових комісарів неодноразово можна було зустріти твердження про нестійкість або відсутність влади: «...виконуючого апарату влади майже немає, в селі власті як такої немає. Кожне село живе по своєму». Селяни вважали себе господарями в межах свого села чи волості і самі вирішували ті питання, які раніше відносили до компетенції вищих органів влади, зокрема Установчих зборів [14, с. 107–108]. Після більшовицького перевороту в Петрограді, проголошення III Універсалом земельної реформи в Україні губернські селянські з'їзди переходять до самостійного вирішення земельного питання [11].

Серед селян домінувало переконання, що раніше поміщики насильно захопили землю, тож тепер її таким же чином слід повернути собі. Вони були впевнені, що все, що має поміщик, нажито їх працею й працею їхніх